

سیر تحول حریمیت در معماری ایران: از سازوکارهای سنتی تا چالش‌های دیجیتال

به‌نوش خلیلی

۱- دانشجوی کارشناسی معماری، موسسه آموزش عالی پویش، قم

mrs.behnoushkh@gmail.com

متینه غفاری

۲- پژوهشگر دکتری، گروه معماری، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

m.ghaffari@iau.ac.ir

۱-۱- چکیده

حریمیت در معماری یکی از بنیادی‌ترین مفاهیمی است که در فرهنگ ایرانی-اسلامی شکل گرفته و در طول تاریخ نقش تعیین‌کننده‌ای در سازمان فضایی، کیفیت سکونت، روابط اجتماعی و ساختار فرهنگی جامعه داشته است. این مفهوم، برخلاف برداشت‌های سطحی، تنها به کنترل دید محدود نمی‌شود، بلکه مجموعه‌ای چندلایه از سازوکارهای کالبدی، اجتماعی، روان‌شناختی، جنسیتی و در دوره‌ی معاصر تکنولوژیک را در بر می‌گیرد. این پژوهش با رویکردی کیفی و از نوع مروری-تحلیلی، بر پایه‌ی مطالعه‌ی اسنادی-کتابخانه‌ای منابع معتبر داخلی و خارجی، مفهوم حریمیت را در سه بازه‌ی زمانی معماری سنتی، معاصر و آینده بررسی می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهند معماری سنتی ایران، از طریق سازوکارهایی چون هشتی، دالان، تفکیک اندرونی-بیرونی و ارسی، یکی از کامل‌ترین نمونه‌های تحقق حریمیت در جهان بوده است. در دو دهه‌ی اخیر، اما، آپارتمان‌نشینی، کوچک‌شدن واحدهای مسکونی، تغییر ساختار خانواده و جهانی‌شدن سبک زندگی، این سازوکارهای سنتی را در مقیاس بنا و شهر تضعیف کرده‌اند. در کنار این چالش‌ها، ظهور خانه‌های هوشمند، حریمیت را به مسئله‌ای دیجیتال نیز تبدیل کرده است. مقاله در پایان راهکارهای طراحی از جمله ورودی غیرمستقیم، پوسته‌ی دوم، جانمایی هوشمند بازشوها، و مدیریت داده در خانه‌ی هوشمند را برای بازتعریف حریمیت در معماری امروز ایران پیشنهاد می‌دهد. نتیجه نشان می‌دهد حریمیت همچنان یک نیاز بنیادین انسانی است که معماری آینده‌ی ایران باید میان آن و الزامات زندگی معاصر تعادل برقرار کند.

۱-۲- کلیدواژه‌ها

حریمیت، معماری سنتی ایران، معماری معاصر، خانه هوشمند، حریمیت دیجیتال

۱-۳- مقدمه

محرمیت در معماری، یکی از بنیادی‌ترین مفاهیمی است که در فرهنگ ایرانی-اسلامی شکل گرفته و در طول تاریخ نقش تعیین‌کننده‌ای در سازمان فضایی، کیفیت سکونت و روابط اجتماعی داشته است. این مفهوم صرفاً به کنترل دید محدود نمی‌شود، بلکه مجموعه‌ای از سازوکارهای کالبدی، اجتماعی، روان‌شناختی، جنسیتی و تکنولوژیک را در بر می‌گیرد و به‌عنوان یک نیاز انسانی در قالب «فضا» تجسم می‌یابد (Altman, 1975). در معماری سنتی ایران، محرمیت با استفاده از عناصری چون هشتی، دالان، ارسی، مشبک و تفکیک اندرونی-بیرونی تأمین می‌شد و یکی از کامل‌ترین نمونه‌های تحقق این مفهوم در جهان به شمار می‌رود (Memarian, Brown, 2011; Ghaffarian, 2017). اما در دو دهه‌ی اخیر، عواملی نظیر رشد شهرنشینی، آپارتمان‌نشینی، کوچک‌شدن واحدهای مسکونی، تغییر الگوهای خانواده، جهانی‌شدن سبک زندگی، و ظهور فناوری‌های هوشمند، این سازوکارهای سنتی را تضعیف کرده و محرمیت را در ابعاد بصری، صوتی، روان‌شناختی و اکنون دیجیتال با چالش مواجه ساخته‌اند (Al-Kodmany, 1999; Lau, Zimmerman, & Schaub, 2018). با توجه به این تحولات، نیاز به بازتعریف محرمیت در معماری امروز بیش از پیش احساس می‌شود. هدف این مقاله بررسی تحلیلی مفهوم محرمیت در سه بازه‌ی معماری سنتی، معاصر و آینده، و ارائه‌ی راهکارهای طراحی برای احیای این مفهوم در چارچوب نیازهای امروز است.

روش تحقیق

این پژوهش با رویکردی کیفی و از نوع مروری-تحلیلی انجام شده است. روش گردآوری داده‌ها، اسناد کتابخانه‌ای بوده و بر اساس مطالعه‌ی منابع علمی معتبر داخلی و خارجی در حوزه‌ی محرمیت، روان‌شناسی محیطی، و معماری ایرانی-اسلامی صورت گرفته است. جست‌وجوی منابع با استفاده از کلیدواژه‌های مرتبط با موضوع مقاله در پایگاه‌های علمی معتبر انجام شد و منابعی که ارتباط مستقیم با موضوع محرمیت در معماری ایرانی-اسلامی داشتند برای تحلیل انتخاب شدند. تحلیل داده‌ها در سه بازه‌ی زمانی صورت گرفته است: معماری سنتی ایران، معماری معاصر، و چشم‌انداز آینده (با تمرکز بر محرمیت دیجیتال). در هر بازه، مفهوم محرمیت از چند بعد بررسی شده است: بصری، صوتی، فضایی، جنسیتی-اجتماعی، روان‌شناختی و دیجیتال. این چارچوب تحلیلی بر اساس ابعاد نظری محرمیت که توسط آلتمن (۱۹۷۵) و وستین (۱۹۶۷) مطرح شده، تدوین شده است. لازم به ذکر است این مقاله یک مطالعه‌ی مروری روایتی (Narrative Review) است، نه مرور نظام‌مند (Systematic Review)؛ به این معنا که هدف، ارائه‌ی تصویری تحلیلی و یکپارچه از سیر تحول محرمیت در معماری ایران است، نه غربالگری کمی و گزارش‌دهی مطابق پروتکل‌های استاندارد مانند PRISMA.

مبانی نظری حریمیت

• حریمیت به عنوان یک نیاز انسانی

حریمیت، پیش از آنکه یک مفهوم کالبدی باشد، یک نیاز روان شناختی و اجتماعی است. انسان ها برای حفظ هویت فردی، امنیت روانی، آرامش، و کنترل محیط پیرامون خود، نیازمند فضاهایی هستند که بتوانند میزان تعامل با دیگران را مدیریت کنند. این نیاز، در نظریه های روان شناسی محیطی به عنوان یکی از پایه های رفتار انسانی شناخته شده است. (Altman, 2006) در معماری، این نیاز به شکل «فضا» تجسم می یابد. فضاهای خصوصی، نیمه خصوصی و عمومی، هر کدام نقش متفاوتی در تأمین حریمیت دارند. در خانه، حریمیت به معنای داشتن فضایی است که فرد بتواند بدون مزاحمت، استراحت کند، فکر کند، کار کند، و با خانواده تعامل داشته باشد. در فضاهای عمومی، حریمیت به معنای داشتن فاصله ای مناسب، کنترل دید و امکان انتخاب میزان تعامل با دیگران است. (Westin, 2015)

• نظریه های بین المللی درباره ی حریمیت

در پژوهش های بین المللی، دو نظریه ی پایه در مطالعات حریمیت مطرح اند که مکمل یکدیگرند. نظریه ی «تنظیم حریمیت» آلتمن، حریمیت را فرایندی اجتماعی و مبتنی بر کنترل دسترسی دیگران به خود تعریف می کند (Altman, 1975)، در حالی که وستین با نگاهی حقوقی-اجتماعی، حریمیت را حق فرد برای تعیین اینکه چه اطلاعاتی درباره ی خود به دیگران منتقل شود می داند (Westin, 1967). پژوهش تطبیقی مارگولیس نشان می دهد این دو رویکرد، به رغم تفاوت در نقطه ی عزیمت، در بسیاری از سازوکارهای تنظیم مرز اجتماعی هم پوشانی دارند و می توانند در کنار هم چارچوبی جامع تر برای تحلیل حریمیت در محیط ساخته شده فراهم کنند (Margulis, 2003). بعد فضایی حریمیت نیز با نظریه ی پروکسمیکس هال قابل تبیین است. هال نشان داد که انسان ها بر اساس نوع رابطه ی خود با دیگران، فاصله های فیزیکی متفاوتی (از فاصله ی صمیمانه تا فاصله ی عمومی) را ترجیح می دهند و این فاصله ها، متأثر از فرهنگ، در طراحی فضای معماری و شهری نیز بازتولید می شوند (Hall, 1966). این نظریه پیوند مستقیمی با سلسله مراتب فضایی در خانه های سنتی ایرانی دارد؛ جایی که فاصله ی فیزیکی میان مهمان و اعضای خانواده از طریق لایه بندی فضا (بیرونی، میانی، اندرونی) تنظیم می شد.

ابعاد نظری حریمیت

۱	حریمیت انتخابی	کنترل اینکه چه کسی به فضا دسترسی داشته باشد (Altman, 1975)
۲	حریمیت ارتباطی	کنترل میزان و نوع تعامل با دیگران (Westin, 1967)
۳	حریمیت فضایی	کنترل فاصله‌ی فیزیکی میان افراد (Altman, 1975؛ Hall, 1966)
۴	حریمیت بصری	کنترل دیده شدن و دیدن (Brown, 2011 & Memarian)
۵	حریمیت صوتی	کنترل شنیده شدن و انتقال صدا
۶	حریمیت دیجیتال	کنترل داده‌ها و اطلاعات در فضاهای هوشمند (Lau et al., 2018)

حریمیت در معماری سنتی ایران

معماری سنتی ایران یکی از منسجم‌ترین نظام‌های فضایی جهان در زمینه‌ی تأمین حریمیت است؛ نظامی که حریمیت را نه با «بستن» فضا، بلکه از طریق لایه‌بندی و افزایش تدریجی عمق دسترسی تأمین می‌کرد. پژوهش‌هایی که با رویکرد Space Syntax (نحو فضا) این خانه‌ها را تحلیل کرده‌اند نشان می‌دهند که تفاوت اصلی خانه‌های سنتی با خانه‌های امروزی، در میزان «عمق فضایی» (Spatial Depth) و کاهش «یکپارچگی» (Integration) میان فضاهای عمومی و خصوصی است؛ هرچه مسیر دسترسی به فضای خصوصی طولانی‌تر و پیچیده‌تر باشد، سطح حریمیت بالاتر می‌رود (Nojoumi, 2016 & Alitajer) و (معماریان، ۱۳۸۱؛ مظاهری و همکاران، ۱۳۹۷).

• ساختار فضایی خانه‌های سنتی

خانه‌های سنتی ایرانی بر پایه‌ی یک سلسله‌مراتب سه‌لایه طراحی می‌شدند که حریمیت را در سطوح مختلف بصری، صوتی، فضایی و جنسیتی تأمین می‌کرد (Brown, 2011 & Memarian): ۱. فضای بیرونی (عمومی) ۲. فضای میانی (نیمه‌خصوصی) ۳. فضای اندرونی (خصوصی)

• هشتی؛ نخستین فیلتر حریمیت

هشتی، فضای بلافاصله پشت درگاه ورودی، معمولاً به شکل هشت ضلعی، مسیر ورود را به چند جهت (اندرونی، بیرونی، حیاط) منشعب می‌کند و از دید مستقیم به داخل خانه جلوگیری می‌کند (سلطان‌زاده، ۱۳۷۲). این فضا نقش دوگانه داشت: از یک سو نقطه‌ی توقف و مکث روانی برای وارد و از سوی دیگر ابزار کنترل مسیر دسترسی بود. (Alitajer & Nojoumi, 2016)

• دالان؛ مسیر غیرمستقیم

دالان، مسیری باریک و پیچ‌دار بود که هشتی را به حیاط متصل می‌کرد. شکل هلالی یا شکسته‌ی دالان به‌طور خاص برای جلوگیری از دید مستقیم فرد تازه‌وارد به فضای داخلی طراحی می‌شد؛ به این ترتیب، هرچه مسیر دالان پیچیده‌تر بود، درجه‌ی حریمیت فضای درونی بالاتر می‌رفت (Alitajer & Nojoumi, 2016)

• حیاط اندرونی و بیرونی

تفکیک اندرونی-بیرونی یکی از مهم‌ترین سازوکارهای حریمیت جنسیتی در معماری سنتی بود. اندرونی فضای اختصاصی خانواده و زنان خانه بود، درحالی‌که بیرونی محل پذیرایی از مهمانان مرد به شمار می‌رفت و مانع از تداخل این دو حوزه می‌شد. حیاط، در این میان، به‌عنوان قلب خانه، همزمان محور سازمان‌دهی فضایی و بافر صوتی-بصری میان بخش‌های مختلف عمل می‌کرد (مظاهری، دژدار و موسوی، ۱۳۹۷).

• ارسی و مشبک

ارسی‌ها (پنجره‌های کشویی چوبی با شیشه‌های رنگی) و مشبک‌ها امکان کنترل هم‌زمان نور، دید و تهویه را فراهم می‌کردند؛ به‌گونه‌ای که ساکنان می‌توانستند بدون دیده‌شدن از بیرون، بیرون را ببینند. این عناصر حریمیت بصری را بدون کاهش کیفیت نور طبیعی تأمین می‌کردند (Brown, 2011 & Memarian).

• حریمیت صوتی

دیوارهای ضخیم، مصالح سنگین (خشت و آجر)، و استفاده از حیاط به‌عنوان فاصله‌گذار میان فضاها، انتقال صدا بین بخش‌های مختلف خانه و میان خانه‌های همسایه را محدود می‌کرد و به آرامش روانی ساکنان کمک می‌کرد. (Al-Kodmany, 1999)

حریمیت در معماری معاصر

معماری معاصر ایران، به‌ویژه در دو دهه‌ی اخیر، با چالش‌های گسترده‌ای در زمینه‌ی حریمیت مواجه شده است. تغییرات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و تکنولوژیک، ساختار فضایی خانه‌ها را دگرگون کرده و بسیاری از سازوکارهای سنتی حریمیت را تضعیف کرده‌اند.

• آپارتمان نشینی؛ مهم ترین عامل تغییر

آپارتمان نشینی، غالب ترین الگوی سکونت در شهرهای ایران، ساختار فضایی خانه را به طور بنیادین تغییر داده است. پژوهش های تطبیقی با رویکرد نحو فضا نشان می دهند طرح های مسکونی ایران از دهه ی ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۰ به طور پیوسته به سمت کاهش «یکپارچگی فضایی» و افزایش تفکیک حرکت کرده اند، اما این کاهش یکپارچگی، به دلیل کوچک شدن مساحت واحدها، به کاهش حریمیت به جای افزایش آن انجامیده است (Madanipour, 2003). ویژگی های اصلی معماری آپارتمانی که حریمیت را کاهش می دهند:

- ورودی مستقیم به فضای نشیمن، بدون فضای واسط
- حذف هشتی و دالان
- کوچک شدن فضاهای خصوصی و افزایش تداخل فعالیت ها
- استفاده ی گسترده از پنجره های بزرگ و بازشوهای رو به معابر
- فاصله ی کم میان ساختمان ها و دید مزاحم میان واحدها
- نبود فضای نیمه خصوصی میان گذر

نکته ی قابل توجه این است که ساکنان اغلب به صورت خودجوش برای جبران این کاهش حریمیت دست به سازوکارهای واکنشی می زنند مانند پوشاندن پنجره ها با پرده های ضخیم یا تبدیل بالکن ها به انباری یا فضای بسته که نشان دهنده ی نیاز واقعی و برآورده نشده به حریمیت بصری در سکونت آپارتمانی است .

• تغییر الگوهای خانواده و حریمیت درون خانه ای

خانواده های امروزی کوچک تر و فردگراتر شده اند. حضور هم زمان اعضا در خانه، افزایش فعالیت های فردی (کار از خانه، مطالعه، سرگرمی دیجیتال)، و کاهش نقش تفکیک جنسیتی سنتی، نیاز به حریمیت درون خانه ای را یعنی حریمیت میان اعضای خانواده، نه صرفاً میان خانه و بیرون به شکل جدیدی مطرح کرده اند (Hosseini, Nik, Usón Guardiola, & Armesto Aira, 2015).

• جهانی شدن و تغییر ارزش ها

جهانی شدن سبک زندگی، ارزش ها و الگوهای سکونت را تغییر داده است. نسل جدید تمایل بیشتری به فضاهای باز، نورگیری گسترده و ارتباط بصری با محیط بیرون دارد؛ گرایشی که هرچند از نظر کیفیت فضایی مزیت محسوب می شود، اما در تعارض مستقیم با نیاز فرهنگی به حریمیت بصری قرار می گیرد (Al-Kodmany, 1999).

• چالش های حریمیت بصری و صوتی در معماری معاصر

- دید مستقیم میان واحدهای مسکونی و از خیابان به داخل
- نورگیری بیش از حد بدون فیلتر بصری
- استفاده از مصالح سبک و دیوارهای نازک که انتقال صدا میان واحدها را افزایش می دهد
- کاهش آرامش روانی ناشی از احساس دائمی «دیده شدن»

• حریمت روان شناختی

حریمت روان شناختی یعنی احساس امنیت، آرامش و کنترل بر محیط یکی از مهم ترین ابعاد آسیب دیده در سکونت معاصر است. کوچک شدن فضاها، حذف فضاهای انتقالی، و افزایش فعالیت های فردی هم زمان در فضایی مشترک، این بعد از حریمت را به طور محسوسی کاهش داده اند. (Westin, 1967)

حریمت در شهرسازی

حریمت، تنها مفهومی معمارانه نیست، بلکه در مقیاس شهری نیز نقش تعیین کننده ای در کیفیت زندگی، امنیت روانی و تعاملات اجتماعی دارد (طیبیان، چریگو و عبدالمهر، ۱۳۹۰). بافت های سنتی شهری ایران و به طور کلی شهرهای اسلامی، از کامل ترین نمونه های تحقق حریمت در مقیاس شهری اند؛ اصولی که نه فقط در خانه، بلکه در سازمان دهی کل بافت شهری بازتاب می یافتند (Mortada, 2011). ویژگی های بافت سنتی که حریمت را تقویت می کردند:

- کوچه های باریک و پیچ دار که مانع دید مستقیم و امکان نظارت ناخواسته می شدند.
- دیوارهای بلند و نماهای درون گرا رو به کوچه
- محله محوری و خودکفایی نسبی هر محله (با مسجد و بازار محلی اختصاصی)
- سلسله مراتب فضایی از خیابان اصلی تا کوچه ی بن بست خصوصی
- تناسب ارتفاع ساختمان ها با عرض کوچه، به گونه ای که هیچ بنایی مزاحم حریمت همسایه نباشد.

این سازوکارها، حریمت را در سطح جمعی و نه صرفاً در سطح تک بنا تأمین می کردند و به ایجاد هویت محله ای و روابط اجتماعی پایدار کمک می کردند (Mortada, 2011؛ Brown, 2011 & Memarian).

• حریمت در شهرهای معاصر

در شهرهای امروز، خیابان های عریض طراحی شده بر مبنای نیازهای حمل و نقل، ساختمان های بلندمرتبه، و کاهش فاصله ی میان بلوک ها، بسیاری از این سازوکارها را از میان برده اند. نبود سلسله مراتب فضایی میان خیابان و واحد مسکونی، و افزایش تراکم عمودی، به دیدهای مزاحم میان ساختمان ها و کاهش امنیت روانی ساکنان انجامیده است (Hosseini, Nik, Usón Guardiola, & Armesto Aira, 2015).

• حریمیت، امنیت شهری و فضاهای عمومی

پژوهش‌ها نشان می‌دهند حریمیت و احساس امنیت در محیط شهری پیوند مستقیم دارند: کاهش دیدهای مزاحم و افزایش امکان کنترل فضای پیرامون، احساس امنیت روانی ساکنان را افزایش می‌دهد. (Westin, 1967) فضاهای عمومی شهری نیز، برای آنکه کارآمد باشند، باید بتوانند سطح مناسبی از حریمیت را برای کاربران خود فراهم کنند نه با حذف تعامل اجتماعی، بلکه با ایجاد امکان انتخاب میزان این تعامل.

• حریمیت دیجیتال و خانه‌های هوشمند

در دو دهه‌ی اخیر، ظهور فناوری‌های هوشمند، حریمیت را از مسئله‌ای صرفاً کالبدی به مسئله‌ای دیجیتال و تکنولوژیک نیز تبدیل کرده است. خانه‌های هوشمند، در کنار امکانات رفاهی، داده‌های حساسی از زندگی روزمره‌ی ساکنان الگوی رفت‌وآمد، مصرف انرژی، صدا و تصویر، و حضور افراد تولید می‌کنند که در صورت مدیریت نادرست، می‌توانند حریمیت را در بعدی تازه تهدید کنند. پژوهش‌های حوزه‌ی تعامل انسان-رایانه نشان می‌دهند کاربران دستیارهای صوتی هوشمند (مانند اسپیکرهای خانگی) اغلب نسبت به میزان و نحوه‌ی ضبط داده‌های صوتی خود آگاهی دقیقی ندارند و درک محدودی از اینکه چه اطلاعاتی جمع‌آوری، ذخیره یا به اشتراک گذاشته می‌شود، دارند. این ابهام باعث می‌شود کاربران راهبردهای غیررسمی و ناقص برای محافظت از حریم خصوصی خود اتخاذ کنند مانند خاموش کردن موقت دستگاه در مکالمات حساس به‌جای اتکا به تنظیمات فنی دقیق (Lau, Zimmerman, & Schaub, 2018).

• چالش‌های حریمیت دیجیتال در خانه‌های هوشمند

- دوربین‌ها و سنسورها: با وجود افزایش امنیت فیزیکی، امکان نظارت مستمر و ناخواسته را نیز فراهم می‌کنند.
- اینترنت اشیا (IoT): اتصال دستگاه‌های مختلف به یکدیگر، سطح حمله و نشت اطلاعات را افزایش می‌دهد.
- دستیارهای صوتی: امکان ضبط ناخواسته‌ی مکالمات خصوصی ساکنان را دارند.
- ذخیره‌سازی ابری: داده‌های خانه‌های هوشمند معمولاً در سرورهای خارج از کنترل مستقیم کاربر نگهداری می‌شوند.

• راهکارهای تقویت حریمیت دیجیتال

- رمزگذاری داده‌ها در سطح دستگاه و شبکه
- کنترل دقیق سطح دسترسی برای هر عضو خانواده یا هر دستگاه
- استفاده از معماری‌های «پردازش محلی» (edge computing) به‌جای ارسال کامل داده به ابر، برای کاهش وابستگی به سرورهای خارجی
- مدیریت شفاف و قابل‌فهم دوربین‌ها و سنسورها برای کاربر غیرمتخصص

محرمیت دیجیتال، در کنار محرمیت فیزیکی، از این پس بخش جدایی ناپذیر طراحی خانه‌های آینده خواهد بود (Hosseini, Nik, 2015). (Usón Guardiola, & Armesto Aira, 2015).

راهکارهای طراحی برای تقویت محرمیت در معماری امروز

معماری امروز ایران، با وجود چالش‌های گسترده در زمینه محرمیت، ظرفیت زیادی برای بازآفرینی این مفهوم بر پایه خرد معماری سنتی و ابزارهای طراحی معاصر دارد (Lau, Zimmerman, & Schaub, 2018).

• ورودی غیرمستقیم

ایجاد فضای واسط میان در ورودی و فضای اصلی نشیمن — حتی در مقیاس کوچک آپارتمانی، مانند یک پیش‌ورودی یا شکست جزئی در مسیر — می‌تواند اصل «مکث و تأخیر ادراکی» هشتی و دالان سنتی را بازتولید کند و از دید مستقیم مهمان به فضای خصوصی خانواده جلوگیری کند. (Alitajer & Nojoumi, 2016)

• پوسته‌ی دوم (Double-Skin Facade)

نمای دوپوسته، شامل مشبک، پرده‌های هوشمند یا سطوح مشبک متحرک، امکان کنترل هم‌زمان نور، دید و تهویه را فراهم می‌کند. این رویکرد در واقع بازخوانی معاصر مشبک و ارسی سنتی است: ساکن می‌تواند بیرون را ببیند بدون آنکه از بیرون دیده شود، بدون آنکه از کیفیت نورگیری طبیعی کاسته شود. (Kolarevic & Parlac, 2015)

• جانمایی هوشمند پنجره‌ها

استفاده از پنجره‌های مرتفع (بالتر از سطح دید عابر)، پنجره‌های مورب، و نورگیری غیرمستقیم (مثلاً از طریق نورگیر سقفی یا حیاط داخلی به جای بازشوی مستقیم رو به معبر)، محرمیت بصری را بدون کاهش کیفیت نور تأمین می‌کند (Hosseini, Nik, 2015). (Usón Guardiola, & Armesto Aira, 2015).

• فضاهای نیمه‌خصوصی

بالکن‌های عقب‌نشسته، تراس‌های نیمه‌پوشیده، یا یک پاسیوی داخلی کوچک، حتی در واحدهای آپارتمانی، می‌توانند نقش فضای واسط میان خصوصی و عمومی را ایفا کنند همان نقشی که حیاط اندرونی در خانه‌ی سنتی داشت (Brown, & Memarian, 2011).

• مصالح و عایق صوتی

استفاده از مصالح سنگین‌تر، دیوارهای دوجداره، و عایق‌های صوتی استاندارد در دیوارهای مشترک، می‌تواند بخشی از محرمیت صوتی ازدست‌رفته در ساختمان‌های امروزی را جبران کند.

• طراحی فضای انعطاف پذیر

فضاهایی با قابلیت تغییر کاربری و تقسیم موقت (مانند پارتیشن‌های کشویی یا مبلمان چندکاره) امکان تنظیم پویا و لحظه‌ای سطح حریمیت را برای خانواده‌های امروزی که بیشتر وقت خود را هم‌زمان در فضایی مشترک می‌گذرانند، فراهم می‌کند (Westin, 1967).

• حریمیت دیجیتال در طراحی

رمزگذاری داده‌ها، کنترل سطح دسترسی برای هر عضو خانواده، استفاده از شبکه‌های امن، و طراحی سیستم‌های هوشمند با پردازش محلی به جای وابستگی کامل به ابر، از الزامات طراحی خانه‌ی هوشمند آینده‌اند. (Lau, Zimmerman, & Schaub, 2018)

نتیجه‌گیری

این پژوهش با رویکردی تحلیلی-مروری نشان داد که حریمیت در معماری ایرانی-اسلامی، برخلاف برداشت رایج، مفهومی تک‌بعدی و صرفاً کالبدی نیست، بلکه سازه‌ای چندلایه است که ابعاد بصری، صوتی، فضایی، جنسیتی-اجتماعی، روان‌شناختی و در دوره‌ی معاصر، دیجیتال را در بر می‌گیرد. معماری سنتی ایران، از طریق سازوکارهایی چون هشتی، دالان، تفکیک اندرونی-بیرونی، ارسی و مشبک، توانسته بود این ابعاد را در نظامی هوشمندانه و بدون نیاز به «بستن» فضا تأمین کند؛ نظامی که پژوهش‌های نحو فضا نیز اصالت و اثربخشی آن را به‌طور کمی تأیید می‌کنند. با این حال، بررسی سیر تحول معماری معاصر ایران نشان داد که عواملی چون آپارتمان‌نشینی، کوچک‌شدن واحدهای مسکونی، تغییر ساختار خانواده، جهانی‌شدن سبک زندگی، و افزایش تراکم شهری، بسیاری از این سازوکارهای سنتی را تضعیف کرده‌اند. این روند، در کنار این چالش‌های آشنا، ظهور فناوری‌های هوشمند بعد تازه‌ای به این مسئله افزوده. حریمیت دیجیتال، که در آن کنترل داده‌ها و اطلاعات شخصی جایگزین یا مکمل کنترل دید و صدا شده است. مرور راهکارهای طراحی نشان داد که بسیاری از اصول معماری سنتی به‌ویژه منطق ورودی غیرمستقیم، پوسته‌ی دوم، و فضای واسط نیمه‌خصوصی همچنان قابل بازخوانی و انطباق با مقیاس و امکانات مسکن امروزی هستند، مشروط بر آنکه صرفاً در سطح تزیینی یا نمادین باقی نمانند و در سازمان‌دهی فضایی واقعی پروژه دخیل شوند. در مجموع، می‌توان گفت حریمیت همچنان یک نیاز بنیادین در معماری ایران است، اما بازتعریف آن در شرایط امروز، نیازمند نگاهی است که هم‌زمان به میراث فرهنگی و به الزامات زندگی معاصر از خانواده‌های کوچک‌تر گرفته تا خانه‌های هوشمند پاسخ دهد. پژوهش‌های آینده می‌توانند با مطالعات موردی و ارزیابی میدانی، اثربخشی این راهکارهای پیشنهادی را در نمونه‌های واقعی مسکن معاصر ایران بسنجند، گامی که از حوصله‌ی این مرور تحلیلی-روایتی خارج بود.

منابع فارسی

۱. سلطانزاده، حسین. (۱۳۷۲). فضاهای ورودی در معماری سنتی ایران. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
۲. سیفیان، محمدکاظم؛ محمودی، محمدرضا. (۱۳۸۶). حریمیت در معماری سنتی ایران. نشریه هویت شهر، ۱(۱)، ۳-۱۴.
۳. طبیبیان، منوچهر؛ چریگو، نصیبه؛ عبدالمهر، انسیه. (۱۳۹۰). بازتاب اصل سلسله‌مراتب در شهرهای ایرانی-اسلامی. معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، ۴(۷)، ۶۳-۷۶.
۴. مظاهری، مجتبی؛ دژدار، امید؛ موسوی، سید جلیل. (۱۳۹۷). تحلیل نقش حیاط در ساختار فضایی خانه‌های ایرانی با بهره‌گیری از روش نحو فضا (Space Syntax). هویت شهر، ۱۲(۲)، ۹۷-۱۰۸.
۵. معماریان، غلامحسین. (۱۳۸۱). نحو فضای معماری. صفه، ۱۲(۳۵)، ۷۵-۸۳.

منابع انگلیسی

1. Alitajer, S., & Nojoumi, G. M. (2016). Privacy at home: Analysis of behavioral patterns in the spatial configuration of traditional and modern houses in the city of Hamedan based on the notion of space syntax. *Frontiers of Architectural Research*, 5(3), 341-352. <https://doi.org/10.1016/j.foar.2016.02.003>
2. Al-Kodmany, K. (1999). Residential visual privacy: Traditional and modern architecture and urban design. *Journal of Urban Design*, 4(3), 283-311.
3. Altman, I. (1975). *The Environment and Social Behavior: Privacy, Personal Space, Territory, and Crowding*. Brooks/Cole Publishing Company.
4. Hall, E. T. (1966). *The Hidden Dimension*. Doubleday.
5. Hosseini, S. R., Nik, A., Usón Guardiola, E., & Armesto Aira, A. (2015). Iranian courtyard housing: The role of social and cultural patterns to reach the spatial formation in the light of an accentuated privacy. *ACE: Architecture, City and Environment*, 11(29), 11-30. <https://doi.org/10.5821/ace.11.29.2653>
6. Kolarevic, B., & Parlac, V. (Eds.). (2015). *Building Dynamics: Exploring Architecture of Change*. Routledge.
7. Lau, J., Zimmerman, B., & Schaub, F. (2018). Alexa, are you listening?: Privacy perceptions, concerns and privacy-seeking behaviors with smart speakers. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, 2(CSCW), 1-31.
8. Madanipour, A. (2003). *Public and Private Spaces of the City*. Routledge.
9. Margulis, S. T. (2003). On the status and contribution of Westin's and Altman's theories of privacy. *Journal of Social Issues*, 59(2), 411-429.
10. Mortada, H. (2011). *Traditional Islamic Principles of Built Environment*. Routledge Curzon.
11. Westin, A. F. (1967). *Privacy and Freedom*. Atheneum.